

на 2010 - 2015 роки: розпорядження голови обласної державної адміністрації від 2 липня 2010 року № 278[Електронний ресурс] / Рівненська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/catalog/item/1695.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Курило Володимир Іванович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Національний університет біоресурсів та природокористування України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права.

Гаєвець Марина Василівна – кандидат юридичних наук, Національний університет біоресурсів та природокористування України, доцент кафедри цивільного та господарського права.

УДК 37.013.42:376.58

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ САМОВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В ПРОЦЕСІ ЇХ ПЕРЕКОНАННЯ В УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Валерій ПЕТКОВ (Черкаси)

У статті досліджується зміст методу самовиховання засуджених. Розкривається поняття самовиховання та його основних елементів. Наголошено, що у самовихованні засуджених провідну роль відіграє вміння управляти собою, досягати поставленої перед собою мети, не втрачати стійкості переконання при тимчасових труднощах.

Зазначено, що самовиховання здійснюється різноманітними методами і в різних формах, але всі вони пов'язані і підконтрольні самосвідомості.

Ключові слова: самозвіт, самоконтроль, самодисципліна, самопримущення, самооцінка, самовиховання.

В статье исследуется содержание метода самовоспитания осужденных. Раскрывается понятие самовоспитания и его основных элементов. Отмечено, что в самовоспитании осужденных ведущую роль играет умение управлять собой, достигать поставленной перед собой цели, не теряют устойчивости убеждения при временных трудностях.

Отмечено, что самовоспитание осуществляется различными методами и в разных формах, но все они связаны и подконтрольны самосознанию.

Ключевые слова: самоотчет, самоконтроль, самодисциплина, самопринуждение, самооценка, самовоспитание.

The article examines the contents of the self-upbringing method of convicts. The concept of self-upbringing and its basic elements have been revealed. It is emphasized that in self-upbringing of convicts the leading role is played by the ability to control itself, to achieve the set goal, not to lose stability of conviction at temporary difficulties.

It is noted that self-upbringing is carried out in a variety of methods and in different forms, but they are all connected and controlled by self-consciousness.

Keywords: self-report, self-control, self-discipline, self-compulsion, self-evaluation, self-upbringing.

Постановка проблеми. Складність соціально-економічного розвитку України, певні проблеми морального виховання призвели до зростання злочинності, випадків протиправної поведінки громадян, до збільшення чисельності засуджених та закономірного підвищення психоемоційного навантаження на працівників кримінально-виконавчої системи України. Виконання оперативно-службових та профілактично-виховних функцій співробітниками установ виконання покарань проходить в особливих, часто в екстремальних, умовах діяльності: великі емоційно-вольові, інтелектуальні навантаження, висока динамічність діяльності, наявність певної загрози здоров'ю, а інколи навіть і життю, негативний вплив контакту з деградованими, психічно неврівноваженими особами засуджених та інше. В установах виконання покарань відбуваються непоодинокі випадки ускладнень криміногенної обстановки, групової непокори засуджених, їх нападів на співробітників та адміністрацію, хуліганських вчинків, самогубств та інших протиправних дій. Все це, загалом, негативно позначається на ефективності професійної діяльності, здоров'ї, особистісному розвитку співробітників установ виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність і розвиток особистості як суб'єкта і об'єкта виховання та професійної діяльності досліджували такі провідні вчені, як Ю. Антонян, А. Асмолов, І. Бех, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Сухомлинський, С. Максименко, Н. Чепельєва, В. Шадртков та інші; положення про

механізми регуляції та саморегуляції особистості – А. Бандура, М. Ботнева, М. Боришевський, М. Савчин та ін., а також теоретичні засади управління розвитком особистості в соціальному середовищі – Л. Балабанова, О. Бондаренко, Т. Яценко та ін.

Мета статті – розкриття та дослідження методу самовиховання засуджених.

Виклад основного матеріалу. Практика показує, що майже всі люди займаються самовихованням, але одні роблять це свідомо, планомірно і систематично працюють над формуванням позитивних і викоріненням негативних якостей, а інші – стихійно, несвідомо. Запозичують інколи такі якості, які навпаки треба викорінювати. Є й такі, що свідомо виховують у собі якості, що суперечать правильному способу життя і його моральним принципам. У зв'язку з цим постає питання активного втручання в процес самовиховання засуджених і керівництва ним з боку співробітників. Це тим більше необхідно, бо в процесі самовиховання формуються моральні якості. В істинно моральному вихованні є тільки один шлях – моральне самовиховання. «Внутрішній сенс, логіка моральних вимог полягає в тому, – пише етик В. Ніколаїчев, – що особистість повинна не тільки знати моральні вимоги і формально виконувати їх, а й усвідомлювати (розуміти і відчувати) об'єктивну необхідність і особистий сенс цих моральних вимог і прийняти їх як власні» [23].

Робота з самовиховання засуджених не тільки вкрай необхідна, але й можлива. Як відзначив В.Д. Лутанський, завданням індивідуальної і колективної роботи із засудженими є пробудження і підвищення в них здорового інтересу до своєї особи. Це одна з найважливіших передумов активізації їх самовиховання [20].

Проте сьогодні можливості, закладені в застосуванні методу самовиховання, не використовуються в достатній мірі в практиці роботи установ виконання покарань. Це пояснюється наявністю низки обставин. По-перше, деякі начальники кримінально-виконавчих установ та їх підлеглі не використовують метод самовиховання, вважають його зайвим і надуманим. Причини такої негативної оцінки цього заходу педагогічного впливу на особистість засудженого криються не тільки в суб'єктивному ставленні до цього методу самого виховання, але і в тих наслідках перевиховання осіб, які перебувають у кримінально-виконавчих установах.

Другою причиною недостатнього використання методу самовиховання є формальне ставлення до нього, що не дозволяє повністю розкрити закладені в ньому можливості, наносить істотну шкоду справі перевиховання засуджених. І нарешті третім моментом, стримує застосування методу самовиховання, є слабка розробка методики його застосування до специфічних умов діяльності установ виконання покарань.

Надаючи великого значення самовихованню в розвитку особистості, К. Маркс писав, що людина відрізняється від тварини тим, що тварина являє собою єдність зі своєю життєвою діяльністю, в той час як людина робить свою життєдіяльність предметом своєї волі і своєї свідомості, пізнає обставини, вона звикає виховувати в собі людські якості [1].

Самовиховання – це закономірне явище розвитку особистості. Потреба в самовихованні виникає на певному етапі розвитку особистості, коли людина починає свідомо ставитися до своїх обов'язків, усвідомлювати свої достоїнства і недоліки, дивитися в майбутнє і пам'ятає, що реалізація життєвих планів потребує значних внутрішніх зусиль. Самовиховання як потреба виявляється в тому, що людина робить якості своєї особистості, вчинки і дії об'єктом своєї свідомості і волі, досягає певного рівня розвитку самосвідомості.

Для того, щоб успішно займатися самовихованням, необхідно вміти аналізувати власні якості й оцінювати їх з урахуванням вимог, що пред'являє суспільство. Самовиховання має суспільну природу, воно детерміноване потребами суспільного життя і має на меті підготувати особистість для найкращого виконання громадських обов'язків.

Самовиховання особистості невідривно пов'язане з її вихованням. Виховання – це процес двобічний: вихователь виховує, а вихованець виховується, або виховує сам себе. Між самовихованням і вихованням існує подвійна залежність. Під впливом співробітників готуються умови і морально-психологічні передумови для самовиховання:

- формуються світогляд та ідеал;
- визріває потреба самовиховання;

- виокремлюються завдання самовдосконалення;
- визначаються методи і засоби самовиховання.

У свою чергу свідомість і активне прагнення особистості до самовиховання забезпечують успіх виховання. Виховання особистості ще в підлітковому віці починає зливатися з самовихованням. Проте виховання і самовиховання тісно пов'язані і в той же час істотно відрізняються одне від одного.

Великого значення набуває самовиховання в житті засудженого. Переважна більшість засуджених потребує не виховання, а переконання, під яким розуміють «перебудову всієї особистості в цілому, психології людини: її відчуттів, волі, рис характеру, звичок і нахилів, інтересів та ідеалів. Центральною проблемою виправлення являє повне переконання або докорінна зміна світогляду людини, система її поглядів і переконань» [6; 34].

Переконання набагато складніше і важче за виховання. Це пояснюється тим, що виховання являє собою один бік змінення особистості – розвиток позитивних, психологічних рис, у той час як переконання складається з двох компонентів: викорінення старих, шкідливих для суспільства психологічних рис особистості і заміна їх новими, прийнятими в суспільстві.

Для того, щоб займатися самовихованням, необхідна наявність низки умов. Насамперед слід визначати мету і план: організуючим і спрямовуючим початком поведінки особистості є її життєва мета, ідейні установки і мотиви. Все інше – знання, розум, воля – відіграють підпорядковану роль і служать засобом досягнення мети. Тому увага вихователів повинна бути спрямована в першу чергу на зміну життєвої мети засудженого шляхом пробудження в нього бажання самому виправитися, прагнути стати кращим. Починаючи працювати з самовихованням, слід створити власний моральний ідеал, який виступає вже як мета самовдосконалення, і зразок для наслідування, критерій правильності вчинків і дій особистості.

Успіх самовиховання залежить також від можливостей і психологічних особливостей кожного засудженого. Для організації самовиховання засудженому важливо знати вимоги суспільства до особистості і власні можливості, свої негативні і позитивні якості, самокритично до них ставитися, не припускати недооцінки або переоцінки своїх можливостей. Важко займатися самовихованням і тим засудженим, які вважають недосяжним свій ідеал і свою мету в житті, і тим, хто вважає себе достатньо вихованим. Ось чому одним із основних завдань працівників установ виконання покарань є надання засудженим надії на виправлення і віру в свої сили. Але віра не повинна стати сліпою самовпевненістю. Вона повинна бути заснована на суворому розрахунку, врахувати всі умови і можливості.

Самокритичність – найважливіша умова успіху самовиховання. Вона дозволяє розкрити власні недоліки, об'єктивно оцінити свою гідність і на підставі цього визначити завдання, методи і засоби самовиховання.

У самовихованні засуджених провідну роль відіграє вміння управляти собою, досягати поставленої перед собою мети, не втратити стійкість переконання при тимчасових труднощах. За вченням І.П. Павлова перевиховання людини означає „ломку динамічного стереотипу, ломку всієї системи зв'язків і залежностей в нервовій системі, яка склалася протягом життя, та супроводжується больовими відчуттями та збудженням психологічного стану. Тому не можна заздалегідь налаштуватися на досягненні легкого успіху, бо в такому випадку перші ж перешкоди можуть викликати шкоро охолодження і невіру в своє виправлення [4]. Зі сказаного випливає, що ті, хто виправляється, гостро потребують кваліфікованої допомоги педагогічно-грамотних співробітників, які можуть ознайомити засуджених з необхідними методами і основними правилами самовиховання.

Під методами самовиховання розуміють засоби і прийоми впливу людини на свою особистість з метою формування необхідних якостей. З цілісного процесу самовиховання умовно можна виділити три його складові: інтелектуальну, вольову і емоційну.

Інтелектуальна складова складається з самопізнання, яке включає в себе самоосвіту, самоспостереження, самоаналіз, самооцінку.

Невід'ємною складовою частиною самовиховання є самоосвіта. У процесі самоосвіти людина не тільки вдосконалює свої розумові здібності, але й розширює свій світогляд, формує систему поглядів і переконань, створює для себе високий моральний ідеал.

Самоспостереження - це такий засіб дослідження явища свідомості, який полягає у фіксації й описі плинності власних переживань при здійсненні деяких дій або деякому стані психіки. Воно може бути ситуативним і систематичним. При ситуативному спостереженні людина спостерігає себе тільки тоді, коли вона опиняється в незвичній для себе обстановці, яка потребує обачності й обдуманих вчинків. При систематичному самоспостереженні людина постійно та й будь-якій ситуації дивиться на себе як би з позиції іншої людини.

Самоаналіз являє собою детальний аналіз людиною своїх почуттів, суджень, вчинків у кожному окремому випадку і встановлення зв'язків між ними. На глибину й об'єктивність самоаналізу впливає соціальне становище людини, обставини, в яких вона перебуває, її внутрішній стан. Так, у людини з слабким типом нервової системи, ідейно й морально маловихованої самоаналіз часто перетворюється в самокопання в дрібницях, які завдають неприємностей і гіркоти. У поверхових самовдоволених людей самоаналіз може вилитися в самомилування. В односторонніх людей з низьким рівнем самосвідомості і „кримінальною зараженістю” самоаналіз звичайно суб'єктивний, критерієм його є успішність злочинних дій, що приносять задоволення або вигоду. «Щоб самоаналіз і самооцінка не набули зіпсованого і суб'єктивного характеру, засудженим рекомендується аналізувати і оцінювати себе не з позиції особистої вигоди скоєного, а з точки зору інтересів суспільства і колективізму» [24].

Самооцінка – найважливіший фактор формування особистості. Вона являє собою високий ступінь розвитку самосвідомості і на рівні з самоспостереженням, самоаналіз є одним з його проявів. Разом з усвідомленням власних якостей особистості, вмінь і вчинків, самооцінка включає оціночне ставлення до них. Самооцінка передбачає певне ставлення до своїх власних якостей, вчинків і поведінки. Рівень критичності визначає ступінь відповідності самооцінки особистості засудженого реальним оцінкам його особистих якостей оточуючими. Самооцінка засудженого виявляє і суб'єктивно оцінює позитивні і негативні якості його особистості. Занижена самооцінка свідчить про недооцінку засудженим себе, про глибокі переживання, про можливі фрустрації. Такий засуджений легко піддається впливу. Завдання педагога – не направити налаштованих груп правопорушників на таких осіб і прагнути звертати більше уваги на цих засуджених, на позитивні якості, що сприятимуть підвищенню самооцінки. Засудженим з підвищеною самооцінкою потрібно підкреслити удаваність їх позитивних якостей, виховувати в них більш критичне ставлення до своєї поведінки і до якостей своєї особистості.

Справа в тому, що прагнення змінити поведінку може виявитися підпорядкованим недосяжній меті – довести те, чого не можливо довести.

Ось конкретний приклад цьому. Протягом 10 років здійснювалося спостереження долі юнака В., який в 17 років вже відбуває покарання виховній колонії. Він був засуджений за злісне хуліганство. Хлопець дуже самолюбивий, з високим показником, товариський, добре розвинений фізично, майже типовий лідер. І ось у 10 класі він занедбав навчання, почав одержувати двійки, що значно підірвало його авторитет у класі.

Тут і стався перелом у характері і поведінці підлітка. Лідерами в класі стали інші і вразливе самолюбство не давало спокою, змиритися з таким становищем означало б повністю змінити колишнє уявлення про себе. І замість того, щоб правильно оцінити причини змін, намагався перелаштуватися і знову завоювати повагу товаришів, почав вдаватися до силових заходів переконання.

Спочатку вдарив Ф., який добре вчився і став авторитетним в класі. Вдарив через дрібниці, на які б раніше не звернув уваги. Весь клас засудив його вчинок, але сам винуватий відчував якусь внутрішню легкість. Безсумнівно, це були просто пустощі або хлопчача сварка. В зухвалих діях знайшло відображення невдоволення своїм становищем,

підсвідоме бажання ствердити своє „Я”, відчути за будь-яку ціну увагу оточуючих, в даному випадку – грубої сили. Підліток йшов цим небезпечним шляхом ще два роки і в результаті опинився на лаві підсудних.

Прибувши до кримінально-виконавчої установи, не відразу зрозумів природу своєї агресивності, психологічні причини якої були приховані в історії розвитку взаємин з однолітками в школі, впертим не бажанням розлучитися з роллю лідера, змінити самооцінку і знайти розумний вихід зі становища, що склалося.

Почуття вразливості і невпевненості в собі, які він глибоко переживає, привели його до ідеалізованого або такого, що не відповідає реальним обставинам, уявлення про себе. Агресивність і жорстокість В. розумів зовсім не в їх реальній якості, а як уміння «постояти за себе», «не давати спуску».

Через нерозуміння себе він і до інших засуджених пред'являв претензії і вимоги, які постійно порушували взаємини з оточуючими. А конфлікти вирішував, як правило, за допомогою грубої сили.

Цей приклад, як ми бачимо, повчальний в деяких відношеннях. З одного боку, він ілюструє один з механізмів реакції людини на зміну життєвої ситуації. В. намагається за будь-яку ціну зберегти колишнє ставлення оточуючих. Навіть шляхом грубого насильства, що не було йому властиве раніше.

Для того, щоб жити в згоді з реальним уявленням, він змушений був ідеалізувати себе, вважати власну агресію проявом сили і бажанням не дати себе скривдити.

На практиці відомо, що деякі засуджені намагаються зняти з себе моральну відповідальність за скоєні злочини.

Вольову сторону самовиховання складають самопримушення та самовладання, що включають самоаналіз, самодисципліну, самозобов'язання, самоконтроль, самозвіт, самовизначення.

Особливо важливе при самовихованні глибоке знання засудженими психології волі. Щоб через свою психологічну неграмотність засуджені не робили помилок у самовихованні, як це часто трапляється з підлітками, співробітник повинен переконливо пояснити їм, у чому полягає сутність, чим безрозсудні вчинки відрізняються від прояву волі, наполегливість від впертості, героїзм від бездумного ризику тощо.

Самопримушення – це вимогливість до себе, до якої засуджений вдається тоді, коли треба вистояти перед спокусою, стриматися від недоброго вчинку, перемогти втому, лінощі, заставити себе довести справу до кінця. Самопримушення допомагає мобілізувати силу волі, розум, почуття на вирішення поставленої мети. Найбільш категоричним розумово-вольовим методом впливу на себе є самонаказ, який передбачає визначення строків, порядок дії тощо.

Самодисципліна – це розумово-вольове зусилля, спрямоване на приведення своєї поведінки у відповідність до вимог об'єктивної необхідності суспільного розвитку. Для осіб, які утримуються в установах виконання покарань, самодисципліна – це насамперед приведення своєї поведінки у відповідність до вимог режиму, а після звільнення з установи – з вимогами і інтересами суспільства. Для виховання в себе самодисципліни рекомендується записувати і продумувати, що слід зробити, як і в який час виконати ті чи інші вимоги режиму і виховання, не чекаючи нагадування.

Основним видом самопримушення є самозобов'язання, до якого засуджений удається для того, щоб поводитися як слід і доводити справи до кінця. Л. Толстой, коли займався самовихованням, важливого значення надавав таким самозобов'язанням: «Що назначено, неодмінно виконай, виконуй, не звертай уваги ні на що... Що виконуєш, виконуй добре. Примушуй постійно свій розум діяти на всю можливу потужність» [35]. Приймаючи самозобов'язання перед колективом у присутності вихователя, засуджений як би відрізає собі шлях до відступу. Самозобов'язання є природним наслідком особистості перед колективом. Спочатку засуджений дає вихователю і колективу різні обіцянки, які, будучи усвідомленими як внутрішні вимоги до своєї поведінки, приводять до зобов'язання перед самим собою виправити свою поведінку. Таким чином, самозобов'язання – необхідний, специфічний і дуже ефективний засіб самовиховання, який можна включати для спонування

себе до усвідомленої діяльності, опанування собою в ситуації, яка спонукає до негативних вчинків, затримку вчинків, шкідливих суспільству, колективу, переключення себе зі стану бездіяльності або діяльності, яка несе негативні наслідки, на діяльність, корисну суспільству, яка сприяє власному вдосконаленню. Самозобов'язання краще діє, коли стає об'єктом контролю з боку колективу засуджених або уповноважених ним осіб. Прийняті самозобов'язання тільки тоді можуть бути реалізовані, коли засуджений буде контролювати свою діяльність із самовиховання.

Самоконтроль складається із здатності людини контролювати свою поведінку при виконанні якоїсь справи у взаємовідносинах з людьми. Одні люди контролюють себе тільки у складній, конфліктній ситуації, інші контролюють свою поведінку і вчинки протягом усього свідомого життя, треті, на жаль, не вміють контролювати себе. Володіючи самоконтролем, засуджений здатний не тільки спостерігати за собою, але і звітувати про свої вчинки, давати їм правильну оцінку, що сприяє запобіганню помилкових дій і антисуспільних учинків. Таким чином, допомагаючи виконанню самозобов'язань, самоконтроль у той же час залежить від чіткого виконання програми і на рівні із самоаналізом є засобом самозвіту.

Самозвіт – це засіб, за допомогою якого визначається ефективність застосування різних методів самовиховання, виявляється і закріплюється позитивний досвід, вилучається все те, що заважає самовдосконаленню особистості. Самозвіт полягає в тому, що засуджений підбиває підсумки, яку роботу провів, які має здобутки, яких припустився помилок і які завдання слід передбачати на майбутнє. Самозвіт слід виконувати постійно, безпосередньо, цілеспрямовано.

Самозасудження засудженого за допущені помилки в поведінці, навчанні і праці виступає у вигляді звернення до почуттів сорому і совісті, і необхідності взяти зобов'язання не припускати помилок і прорахунків у майбутньому. Самопокарання чиниться засудженим у вигляді позбавлення себе спрогнозованого задоволення (щось купити в магазині, прочитати книгу, подивитися кінофільм), а також у збільшенні обсягу роботи, виконанні важкої роботи. Таким чином, самопокарання є однією з форм висунення засудженим до себе високих вимог, що дуже важливо для успіху самовиховання.

Нарешті, ще одним із прийомів самовиховання є емоційно-розумове перенесення в своє становище іншої людини. Приймаючи рішення вчинити той чи інший вчинок, деякі засуджені подумки радяться з улюбленим героєм, моральним ідеалом, людиною, яку наслідують, подумки ставлять свого героя в ситуацію, яка склалася і вирішують: як би вчинив він на моєму місці.

Отже, самовиховання здійснюється різноманітними методами і в різних формах, але всі вони пов'язані і підконтрольні самосвідомості. Отже, головною рисою самовиховання є його повна і всебічна усвідомленість. Але не слід абсолютизувати цей критерій, бо явище самовиховання у людини може мати місце поза залежністю того, чи усвідомлює він у плані описаних вищепонять конкретні прийоми самовиховання, чи ні.

Практика свідчить, що кращих наслідків домагаються ті засуджені, які застосовують до себе сувору систему самовиховання, займаються ним систематично. Дуже важливо, щоб процес самовиховання не переривався. Бо всі способи самовиховання будуть неефективні, не принесуть успіху. Але й тут треба пам'ятати, що прагнення обмежити самовиховання рамками систематичної і планомірної роботи над собою не враховують різноманітності впливу на людину з боку зовнішніх умов, здатності його вищої нервової діяльності чітко реагувати на зміну умов існування. «Від вивчення вищої нервової діяльності постійно залишається найголовніше, найсильніше враження, - відзначав І. Павлов, - це надзвичайна пластичність її діяльності, її величезні можливості; ніщо не залишається нерухомим, а все завжди може бути досягнутим, зміниться на краще, треба тільки виконати всі відповідні умови» [4].

Система самовиховання повинна бути розроблена ретельно, з урахуванням основних особливостей психічного світу самої особистості засудженого. Так, наприклад, через недостатньо розвинену волю людина не завжди спроможна планомірно займатися

самовихованням. Діяльність її щодо самовиховання то активізується, то завмирає. І тут важливий метод самовиховання, зміст якого полягає в тому, що людина свідомо створює для себе ланцюг певних перешкод, труднощів і долає їх. Найчастіше самовиховання спрямоване на тренування вольових якостей. І це не випадково. Негативні вольові якості частіше відображаються на вчинках людини, слабка воля нерідко робить її співучасником у скоєному злочині. Самовиховання краще починати з самоупорядкування і самоорганізації своєї виробничої діяльності, особистого життя і побуту. Найважливішою ознакою організованої діяльності є робота за певним планом і системою, яка здійснюється найбільш ефективними методами. Чи можливе планування особистого життя самими засудженими, якщо все їх життя регламентоване правилами внутрішнього розпорядку кримінально-виконавчої установи? Чи має сенс таке планування? Слід зазначити, що сувора і точна регламентація життя і діяльності не виключає, а навпаки, припускає особливо чітке планування. Неспланованість приносить збитки самовихованню, бо без плану засудженому важко здійснювати самоконтроль, накопичувати необхідний матеріал для самозвіту і самоаналізу. Той чи інший характер самовиховання певним чином залежить від специфіки завдання, що передбачає самовиховання. Самовиховання може охопити різні сфери розвитку і діяльності засудженого. Воно може виступити у формі морального або емоційно-вольового, трудового або загальноосвітнього, інтелектуального, або фізичного, та естетичного тощо.

Деякі начальники кримінально-виконавчих установ інколи трохи спрощують і не розуміють завдань самовиховання, зводять їх до якоїсь конкретної форми. Одні, наприклад, визначають самовиховання, тільки самовдосконалення засуджених. Інші зводять самовиховання тільки до розумового самовдосконалення або до самоосвіти засуджених. З іншого боку, засуджені, що намагаються самостійно займатися самовихованням, часто навіть при самому щирому бажанні і непідробленій цікавості не можуть добитися високих показників без допомоги і педагогічного керівництва з боку кваліфікованих психологів-співробітників. Ще гостріше проблема контролю і спрямовуючого впливу з боку психологів, начальників установ, співробітників стоїть відносно таких „самовиховуваних засуджених”, які цей метод (свідомо чи підсвідомо) спрямовують проти завдання і мети відбування покарання, активно чинять опір всьому педагогічному процесу з переконання і виправлення особистості. Тому дуже важливо з'ясувати ту роль, яку відіграє співробітник у процесі самовиховання засуджених в установах і ті конкретні методи педагогічного керівництва, які при цьому здійснюються.

Корисним виховним засобом у керівництві самовиховання засуджених і контролю над цим процесом є журнал вихователя і організатора самовиховання. На перших двох-трьох сторінках журналу зазначаються прізвища всіх засуджених, що висловили бажання займатися самовихованням. Далі на кожного засудженого, що включився в роботу над собою, відводиться 3-4 сторінки, на яких фіксується вся робота з керівництва і спостереження за процесом самовиховання і відображаються такі моменти:

- складання короткої характеристики засудженого на підставі вивчення документів, листування, спостереження за його поведінкою на роботі, під час відпочинку, за взаєминами з оточуючими;

- судження і висновки про засудженого після індивідуальних бесід у процесі підготовки його до роботи над собою;

- перелік рекомендованих засудженому індивідуальних засобів, прийомів та систем самовиховання і необхідних виховних засобів;

- дати початку і закінчення роботи засудженого над собою;

- спостереження за процесом самовиховання засудженого;

- свої роздуми і зауваження про засудженого в групі самовиховання щодо роботи його над собою;

- поради, зміни, уточнення, що надаються засудженому в процесі його роботи над собою;

плани індивідуальних бесід і свої міркування про засудженого, що займається самовихованням, перед звільненням його з установи тощо [24].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що існуюча пенітенціарна система не в повній мірі відповідає вимогам посилення боротьби зі злочинністю в країні і завданнями формування правової держави. Усунути ці недоліки можливо шляхом впровадження методу самовиховання засуджених, радикальною перебудовою виправної політики, організацією виконання покарань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Маркс К. Об искусстве / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Искусство, 1957. – Т. I.
2. Белинский В.Г. Сочинение / В.Г. Белинский. – К.: Фукса, 1901.
3. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М.: Издание политической литературы, 1975.
4. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности животных / И.П. Павлов. – М.: Медгиз, 1951.
5. Королев Ф.Э. Общие основы педагогики / Ф.Э. Королев, В.Е. Гмурмана. – М.: Просвещение, 1967.
6. Исправительно-трудовая педагогика: учебное пособие. – М., 1967.
7. Арет А.Я. Очерки по теории самовоспитания / А.Я.Арет. – Фрунзе: Изд. Киргизского университета, 1961.
8. Беннов Г. Климат самовоспитания / Г. Беннов, Волков, А. – К. – № 10. – 1970.
9. Баннов Г., Волков А. Технология самовоспитания / Г. Баннов, А. Волков. – К. – № 2. – 1972.
10. Бердиан А.М. О самовоспитании / А.М. Бердиан. – М., 1950.
11. Бражник Н.И. К вопросам воспитания и самовоспитания учащихся / Н.И.Бражник // Советская педагогика. – 1947. – №12.
12. Васильев П. Самовоспитание – путь к исправлению / П. Васильев. – К., 1972.
13. Высотина Л.А. Самовоспитание: сущность и задачи / Л.А. Высотина. – К., 1973.
14. Дайненко М.М. Самосовершенствование осужденных и руководство им: учебное пособие / М.М. Дайненко, В.Ф. Пирожков. – М.: ВШ МООП СССР, 1967.
15. Драгунова Т.В. Самовоспитание подростка / Т.В. Драгунова // Семья и школа. – 1955. – №1.
16. Ковалева А.Г. Самовоспитание школьника / А.Г. Ковалева. – М.: Извещение, 1967.
17. Ковалева А.Г. Организация самовоспитания заключенных / А.Г. Ковалева. – К., 1965.
18. Кочетов А.И. О возможностях самовоспитания / А.И. Кочетов // Народное образование. – 1964. – №10.
19. Литвин В.А. Развитие у заключенных убеждений к самоисправлению и самовоспитанию / В.А. Литвин // Вопросы исправления и перевоспитания осужденных. – 1964. – №10.
20. Лутанский В.Д. Самосознание осужденных и их отношение к самовоспитанию / В.Д. Лутанский. – К., 1976.
21. Монахов В.И. Воспитай себя сам / В.И. Монахов. – К., 1973.
22. Немировская В.Л. О самовоспитании учащихся / В.Л. Немировская // Советская педагогика. – 1961. – №12.
23. Николаичев Б.О. Осознаваемое и неосознаваемое в нравственном поведении личности / Б.О.Николаичев. – М.: МГУ, 1976.
24. Опарев Г.И. Самовоспитание в исправительно-трудовых учреждениях / Г.И. Опарев. – М.: Политотдел ИТУ МВД СССР, 1975.
25. Опарев Г.И. О самовоспитании / Г.И. Опарев. – К., 1971.
26. Островский Н.А. Мысли о самовоспитании / Н.А. Островский. – М.: Юность, 1955.
27. Панкин А.И. К вопросу о самооценке личности осужденных / А.И. Панкин // Сборник статей адъюнктов и соискателей. – 1973. – №1.
28. Плеханов А. Развивать потребность в самовоспитании / А. Плеханов // Народное образование. – 1965. – №3.
29. Потаник Г.М. К проблеме управления нравственного самовоспитания несовершеннолетних осужденных / Г.М. Потаник // Сборник по вопросам нравственного перевоспитания осужденных. – 1975.
30. Рувенский Л.И. Воспитание и самовоспитание школьника / Л.И. Рувенский. – М.: Просвещение, 1969.
31. Саблина Л.С. О самовоспитании осужденных несовершеннолетних в условиях ВТК / Л.С. Саблина // Труды ВНИИ МВД СССР. – 1972. – № 26.
32. Сайфутдинов З.А. Организация самовоспитания осужденных / З.А. Сайфутдинов. – К., 1971.
33. Самарин Ю.А. Самовоспитание характера / Ю.А. Самарин. – Л.: Лениздат, 1958.
34. Селиванов В.И. О самовоспитании воли и характера / В.И. Селиванов // Советская педагогика. – 1949. – № 7.
35. Толстой Л.Н. Полный сборник починений / Л.Н. Толстой. – Т. 46. – М.: ГИХЛ, 1934.
36. Чернов Ю.А. Методика педагогического руководства самовоспитанием осужденных / Ю.А. Чернов // Сборник педагогического чтения в Ульяновске. – 1972.

37. Чернышева Н.М. Руководство самовоспитанием в вечерней школе / Н.М. Чернышева // Народное образование. – 1965. – №11.
38. Чистов М.А. Сборник по вопросам нравственного перевоспитания осужденных / М.А. Чистов. – Чита, 1975.
39. Жиренин П. Самовоспитание: опыт и проблемы / П. Жиренин. – К., 1973.
40. Михлин А.С. Характеристика мужчин, отбывающих наказание в ИТК / А.С. Михлин, А.А. Новиков. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1982.
41. Ступников С.С. Начальник отряда / С.С. Ступников, В.М. Катещонок. – К.: РПО МВД УССР, 1983.
42. Алферов Ю.А. Социальная адаптация освобожденных из мест лишения свободы / Ю.А. Алферов, В.П. Петков. – Домодедово, 1992.
43. Алферов Ю.А., Байдаков Г.П., Петков В.П. Отрядная система ИТУ и критерии оценки исправления осужденных / Ю.А. Алферов, Г.П. Байдаков, В.П. Петков. – Домодедово, 1991.
44. Петков В.П. Менеджмент організації : [підручник] / під заг. ред. д.ю.н., проф. В.П. Петкова. – Кіровоград : КірЮІ ХНУВС, 2010. – 465 с.
45. Петков В.П. Вступ до менеджменту : [навчальний посібник] / під заг. ред. В.П. Петкова : Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2001. – 158 с.
46. Петков В.П. Менеджмент у державному управлінні : [навчальний посібник] : / під заг. ред. В.П. Петкова. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2001. – 303 с.
47. Петков В.П. Менеджмент кризових ситуацій : [навчальний посібник] / під заг. ред. В.П. Петкова. – Кіровоград : Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – 380 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Петков Валерій Петрович – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

УДК 342.9

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Андрій МАНЖУЛА (Дніпропетровськ)

У статті на основі поглядів провідних науковців здійснено аналіз термінів «наука», «дослідження» та «установа». У рамках мети статті досліджено чинне правове поле, що дозволило сформулювати авторське визначення терміну «науково-дослідна установа». Виокремлено обов'язкові ознаки досліджуваних установ. Зроблено висновок про наявність двох рівнів діяльності науково-дослідних установ: внутрішній та зовнішній.

Ключові слова: наука, дослідження, установа, поняття, сутність, науково-дослідна установа, ознаки.

В статті на основі поглядів провідних науковців здійснено аналіз термінів «наука», «дослідження» та «установа». У рамках мети статті досліджено чинне правове поле, що дозволило сформулювати авторське визначення терміну «науково-дослідна установа». Виокремлено обов'язкові ознаки досліджуваних установ. Зроблено висновок про наявність двох рівнів діяльності науково-дослідних установ: внутрішній та зовнішній.

Ключевые слова: наука, исследования, организация, понятие, сущность, научно-исследовательское учреждение, признаки.

On the basis of the views of leading scientists it has been carried out the analysis of the terms "science", "study" and "establishment." As a part of the purpose of the article it has been investigated the effect of the legal framework that has allowed the author to formulate the definition of the term "research institution". Obligatory features of institutions under study have been marked. It is concluded that there are two levels of activities of research institutions: internal and external.

Keywords: science, research, organization, concept, essence, a research institution, obligatory features.

Постановка проблеми. Сьогодення створює оптимальні умови для розвитку та подальшого просування науково-технічної діяльності спеціалізованих закладів, установ чи організацій як на внутрішньому ринку України, так і зовнішньо-прикладному середовищі за умов добросовісної конкуренції окремих суб'єктів зазначеного роду правовідносин (окремо взятий індивід, група учених чи юридична особа загалом). Складність таких суспільно-організованих та юридично-регламентованих утворень проявляється в широкому наборі методів і засобів забезпечення їх діяльності, різномірній внутрішній структурі, чіткій кадровій політиці щодо набору фахівців у відповідній сфері знань тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі учені як А.Б.Агапов, Г.М.Добров, В.Д.Лавров, С.І.Голосовський, О.С.Попович та інші лише частково торкалися питання